
*Софія
Дмитренко*

УДК 101

СЛОВО ГАЙДЕГЕРОВІ? МЕЖІ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УСНІЙ ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ

Рід діяльності історика філософії іноді вимагає від нього даних, які неможливо знайти в теоретичних працях філософів. Щоб наблизитися до розуміння видатного мислителя, потрібно вміти моделювати діалоги з ним, відтворювати подробиці його біографії, приховані переживання, можливі оцінки з тих питань, з яких він чітких думок не залишив. Через це ми змушені звертатися до додаткових джерел, наприклад, до наукових інтерв'ю. Саме інтерв'ю з філософами чи наближеними до них людьми є головним дослідницьким методом усної історії філософії (надалі — УІФ). Тією мірою, якою УІФ рефлексіює з приводу своїх дослідницьких засобів, метод інтерв'ю виявляється водночас і її предметом.

Крім надання інформації про життя і творчість певної постаті, звичайне інтерв'ю в межах усної історії, будучи діалогом, має популяризаторський потенціал, адже воно — не просто дослідницький, але й публічний процес. Запитання інтерв'юєра зорієнтовані на аудиторію, отже, мусять висловлювати одразу дві позиції: його власну та публіки. Зі свого боку, респондент зобов'язаний дати прямі відповіді хоча б на частину запитань. Ця ситуація нагадує гру, спостерігати за якою цікаво, особливо якщо її ведуть на високому рівні.

Оскільки УІФ теж має справу з публічністю, вона повинна усвідомлювати свій суспільний вплив, а разом із ним і відповідальність. Аморальні

© С. ДМИТРЕНКО,
2019

твердження з вуст широко відомої особи, зокрема й філософа, можуть стати джерелом непередбачуваних наслідків для суспільства. Пропагандистські висловлювання таких постатей, як, наприклад, Олександр Дугін, мають тривожно велику політичну вагу в сучасному світі. Не є винятком також випадки, коли опублікування певної інформації може зашкодити самому оповідачеві. Щоб уникнути таких ситуацій, потрібно приділити особливу увагу етичним аспектам наукового інтерв'ю, здійснюваного в межах УІФ. *Визначення тих моральних орієнтирів, на які може спиратись історик філософії в усному спілкуванні з респондентами, є метою цієї статті.* Ілюстрацією тих етичних складнощів, перед якими може постати той, хто працює в царині УІФ, у цій статті будуть розбіжні оцінки філософії Мартина Гайдегера на тлі його неоднозначного минулого. Я спробую з'ясувати, яку етичну модель спілкування повинен обрати інтерв'юєр щодо таких ситуацій.

Формування моральних принципів в усній історії

Оскільки УІФ — поки що нова галузь досліджень, вона не має власного етичного кодексу. Проте філософія може звернутися до усної історії, яка вже встигла легітимувати свій науковий статус, а також створити та застосувати на практиці свою дослідницьку етику. Розглянемо історію формування моральних принципів в історичному інтерв'ю.

Виникнення усної історії зазвичай тлумачать як спробу зафіксувати травматичний досвід першої половини ХХ сторіччя. Світові війни, революції, емансипативні рухи — це болючі переживання людства. Перша програма з усної історії була започаткована 1948 року Аланом Невінсом в Колумбійському університеті (США)¹. Збір і систематизація спогадів про ці події стали завданнями перших усних істориків у 1950-х роках, а їх загальною метою був об'єктивний аналіз деяких аспектів минулого. Перебуваючи в цей час під впливом позитивізму, усна історія всіляко намагалася довести свою наукову вартість, не заглиблюючись у питання етики². Уже десятиріччям пізніше, як указують історики Анна Шефтель і Стейсі Зембжицкі, вимоги

¹ Дуже показово, що першими асистентами в інтерв'ю, які проводив Невінс, були його студенти, які навіть не володіли навичками скоропису [Sharpless, 2006: p. 22]. Я вважаю, що саме новизна його підходу була привабливою для студентів. Тут простежується виразна схожість з нашою теперішньою студентською активністю при започаткуванні УІФ.

² Утім, уже в другій половині 1960-х, коли УІ «дозріла» до об'єднання окремих дослідницьких груп у великі асоціації й до вироблення спільних стандартів, етичним нормам інтерв'ю було приділено істотну увагу. Про це свідчать дискусії першого колоквиуму з УІ, що відбувся 1966 року [Sharpless, 2006: p. 26]. За два роки Асоціацією усної історії було прийнято перший кодекс стандартів, у тому числі й етичних, так званий «Goals and Guidelines for Oral History», який стосувався респондентів, інтерв'юєрів і спонсорських організацій [Ibid.]. Я вважаю цілком природним, що питання дослідницької етики в гуманітарних науках виникають одночасно із самоосмисленням цих наук. Щойно спільнота дослідників у межах УІ усвідомила себе як спільноту, вона одразу виробила свої етичні стандарти. Те саме неодмінно має відбутися і в УІФ.

до інтерв'ю розширилися [Sheftel, Zembrzycki, 2016: p. 340]. Під впливом нового суб'єктивного повороту в гуманітарних науках усна історія змінила напрямок своєї уваги. Інтерв'ю тепер розглядали не як спосіб фіксації об'єктивних подій, а як свого роду терапевтичну практику. Наголос змістився на особистість оповідача, який тепер поставав у ролі жертви історичних процесів. Позитивістський підхід почали критикувати за недоречну строгість та безликість. Інтерв'юер отримав нове завдання: розкрити емоційний світ наратора, передати його унікальне суб'єктивне переживання історії. Відповідно, перед істориком вже стояли нові вимоги: приділяти особливу увагу оповідачеві, поважати висловлені ним погляди, максимально зменшити незручності та можливі негативні наслідки інтерв'ю. Подібна орієнтація на суб'єкта стала поширеною за межами усної історії: вона досі зберігається в гуманітарних науках, особливо якщо йдеться про використання методів опитування, співбесід, експериментів.

Чим загрожує суспільству толерантність до слів наратора?

Зазначені етичні тенденції є позитивними загалом, оскільки нагадують науковцям про необхідність у будь-якому дослідженні бути гуманним. Вони навчають створювати поле довіри, яке, на відміну від сухого опитування, дасть змогу дізнатися більше. Отже, кожна із сторін перебуває у вигоді. Проте, на думку вже згаданих авторів, ті ж самі ідеї стають причиною появи нових проблем [Sheftel, Zembrzycki, 2016: p. 367]. У першу чергу, етика усної історії передбачає, що оповідач апріорі є «позитивним». На жаль, це не завжди відповідає дійсності. Що має робити інтерв'юер, якщо наратор є пропагандистом, маніпулятором, злочинцем? Чи може етика, ґрунтована на емпатії та повазі до слів оповідача, протистояти масовому поширенню небезпечних політичних поглядів? Здається, у гонитві за абсолютною справедливістю історик просто не в змозі обстоювати власні цінності.

У світлі останніх політичних подій в Україні особливо очевидним є те, що безмежно толерантний підхід до публічної інформації є небезпечним. Засилля викривлених, хибних, сфальсифікованих даних в українському медіапросторі кожного дня дедалі більше дезорієнтує громадян. Заплющувати очі на політичну заангажованість опублікованого матеріалу означає дозволяти вести інформаційну війну. Тому дослідник несе велику моральну відповідальність за опубліковані ним матеріали. Це має породжувати уважне ставлення до надрукованих слів, максимальне уникнення пропаганди. Завдання філософії — скеровувати суспільство, навчати його критичній оцінці фактів.

Головна проблема філософа-інтерв'юера полягає в тому, яким чином все-таки поєднати лояльний і критичний підходи до слів оповідача. Як зберегти добрі наміри щодо іншого, але обстоювати власну позицію? Як визначити те, з ким загалом неможливо робити інтерв'ю? Відповідь на це питання я спробую знайти в прикладі з історії філософії.

Справа Мартина Гайдегера: надати слово чи винести вирок?

Провести межу між прийнятними й небезпечними поглядами автора особливо важко у філософії. Політична нитка у філософському творі може бути дуже тонкою, але водночас міцно вплетеною в систему поглядів мислителя. Щоб зрозуміти, наскільки дослідникові іноді важко визначатися зі ставленням до філософа, звернімося до випадку Мартина Гайдегера, однієї з найбільш контроверсійних філософських постатей XX сторіччя. Питання впливу ідеології нацизму на його погляди хвилює філософську спільноту вже кілька десятиріч. З одного боку, автора «Буття і часу» вважають одним із найвидатніших інтелектуалів XX сторіччя. З іншого боку, документально доведено, що він підтримував ідеї націонал-соціалізму, у тому числі дієво, до того ж був антисемітом.

Уявімо собі теоретичну можливість взяти у нього інтерв'ю сьогодні. Чи стали б ми комунікувати з Гайдегером, знаючи про його нацистські погляди? Чи дотримувалися б етичних приписів, які диктує нам усна історія? Чи дали б йому можливість вільно висловлюватися, чи дозволили б собі не погоджуватись? Що поставили б за мету: викрити його злочинні погляди чи дізнатися про філософські відкриття?

Не так просто одразу зрозуміти, який вихід є найкращим. Тому є сенс звернутися до того, чого нас навчає історія філософії, та проаналізувати думки тих, хто вже мав досвід спілкування з цим неоднозначним мислителем.

Найбільш відомим прикладом є інтерв'ю з представниками журналу «Шпигель» Рудольфом Аугштайном і Георгом Вольфом 1966 року [Heidegger, 1981]. Матеріали були опубліковані вже після смерті Гайдегера. Діалог унікальний тим, що містить прямі запитання про стосунок інтелектуала до нацизму, а, отже, значною мірою сформував громадську думку щодо цього питання. Для визначення стратегії інтерв'юєрів буде достатньо навести у вигляді таблиці стислий виклад реплік, які стосуються політичних поглядів Гайдегера. Нижче буде подано відповідний аналіз (Таб. 1).

Інтерв'ю створювало образ людини, що потрапила в складні історичні обставини, не спасувала перед деякими компромісами заради колег і заради деяких власних масштабних ідей, що виходять далеко за межі тогочасної політичної кон'юнктури, намагаючись, якщо були можливості, торпедувати надмірно скандальні ініціативи режиму, мала мужність подати у відставку, розчарувавшись у нацизмі. Одним словом, не герой опору, але й не нацист, жертва історичних обставин і наклепів деяких заздрисних людей. Текст інтерв'ю використовували для додаткової легітимації видання Гайдегерових творів. Багато хто вважав це свідчення достовірним, однак останні публікації доводять протилежне: вихід друком «Чорних зошитів» 2014 року змушує нас переглянути ставлення до всієї філософської спадщини Гайдегера. Ричард Волін, американський дослідник філософії XX сторіччя, надає свій аналіз «Чорних зошитів» та місця виражених у них ідей у загальній системі

поглядів Гайдегера [Wolin, 2014]. Тезовий виклад його дослідження подано в табл. 2.

Різниця між двома репрезентованими образами одразу впадає в око: жертва обставин перетворюється на злочинця. Так само можна помітити, що

Таблиця 1

	Запитання представників журналу «Шпигель»	Відповіді Мартина Гайдегера
1.	Якою є причина ректорства у Фрайбурзькому університеті за нацистського режиму?	— прохання колег (щоб ректором не став «партійний діяч»); — власні плани щодо реформування університету, які випливають з особистих поглядів на завдання університетської освіти.
2.	Чи прагнув оновити університет за нацистським принципами?	— визнає свою віру в нові можливості того часу; — вважає, що особистості необхідне національне та соціальне самовизначення; — проте виступає проти політизації науки.
3.	Якою є міра співпраці з режимом?	Відмовився від: — вивішування «єврейського плакату», попри владний тиск; — звільнення єврейських професорів; — спалення книжок. Ці дії стали причиною дочасної відставки за власним бажанням із посади ректора.
4.	Пропаганда ролі фюрера як головного закону німецької дійсності.	— ця теза — результат вимушеного компромісу з тогочасною владою; — визнає, що ці слова були помилкою; на момент інтерв'ю він би так не сказав.
5.	Яким було ставлення до єврейських студентів і професорів?	— не прибирав книги єврейських авторів з бібліотеки; — з деякими студентами єврейського походження, наприклад, з Геленою Вайс, зберігав довготривалі дружні стосунки; — припинення дружби з Ясперсом і Гусерлем сталося з їхньої власної ініціативи.
6.	Ставлення до націонал-соціалізму після відставки з поста ректора.	— негативне; — припинив вести активне політичне життя; — знаходився під спостереженням, не мав жодних привілеїв, зазнавав критики з боку партійної преси.

автори двох текстів мали однакову мету — викриття нацистських поглядів філософа. Інтерв'ю «Шпігелю» викликало абсолютно протилежний ефект: всі компрометуючі слова й факти були нейтралізовані. Виходячи з прагнення розвінчати пропаганду, це інтерв'ю саме стало пропагандою.

Чому ж публікація не досягла мети? На мою думку, причиною цього не є брак доказів. Попри те, що «Чорні зошити» були опубліковані порівняно нещодавно, підстав назвати Гайдегера нацистом вистачало й до цього — журналісти «Шпігеля» успішно їх перерахували, що свідчить про ґрунтовну підготовку до інтерв'ю. Я припускаю, що воно є невдалим через некоректний етичний підхід. Представники журналу не присвятили достатньо часу для створення приязної атмосфери, живого зв'язку з респондентом³. З перших питань зрозуміло, що вони налаштовані атакувати, вишукувати докази злочинів. Природно, за таких умов оповідач не схильний висловлювати власні переживання й думки, а тим паче визнавати помилки минулого. Зауважимо, що Гайдегер майже не говорить про свою внутрішню позицію того часу — він наводить факти, які можуть очистити його репутацію. Це створює враження недомовленості й лицемірства. Проте головна помилка «Шпігеля» — неправильна мета. Замість настанови на викриття респондента журналісти мали би спробувати зрозуміти його мотиви, труднощі ситуації, в якій він опинився, спробувати знайти причини виникнення тих чи тих поглядів. Можливо, це «розговорило» б співрозмовника? І він більше розповів би про буття і фюрера. Чи означав би такий підхід таке собі «розуміння» Гайдегерової позиції?

На це питання спільно відповідають Барбара Касен, знана авторка ідеї й головна редакторка «Європейського словника філософій», і Ален Бадью, відомий (і дещо скандальний) сучасний філософ лівого спрямування. На їхню думку, слід прийняти обидва факти: Гайдегер був видатним філософом і пересічним нацистом. Нівелювання котрогось із цих тверджень було би однаково помилковим⁴. Ми повинні визнати, що одна особа може висловлювати суперечливі думки, відмовлятися від слів, промовлених раніше,

³ Відзначу, що в обох випадках особисто респондентів ніщо не загрожувало: що інтерв'ю «Шпігелю», що «Чорні зошити» мали вийти друком лише після його смерті.

⁴ Касен і Бадью, продовжуючи Гегелевий сюжет зі статті «Хто мислить абстрактно» про вбивцю, який цілком може бути удатний на вроду, заперечують крайні позиції. З одного боку — «демократичних цензорів», які відмовляють Гайдегерові в праві вважатися великим філософом, якщо він нацист, і вимагають видалити з бібліотек його книги, які можуть «псувати молодь»; з іншого — «побожних гайдегерівців», для яких немислимо, щоб Гайдегер реально був нацистом, якщо він такий великий філософ. Автори стверджують: «Гайдегер, поза будь-яким сумнівом, був великим філософом, і також водночас вельми пересічним нацистом. Такі от справи. Філософія просто повинна мати до діла із цим! Було б неприйнятним «заокруглювати» це становище як шляхом заперечення фактів, так і шляхом відлучення Гайдегера. Ми обмежуємося тут тим, що можна було б назвати екзистенційною діалектикою величі думки та дрібноти переконання, творчої здатності універсального виміру та вузької партикулярності провінційного професора» [Badiou, Cassin, 2016: p. 32–33].

Таблиця 2

<p>Чи можливо відділити філософські погляди Гайдегера від політичних?</p>	<p>Спроба розмежування є однозначно провальною. «Чорні зошити» — це не випадкові думки, а продумана частина філософських поглядів.</p>
<p>Яке ставлення мав до політики партії</p>	<ul style="list-style-type: none"> — був захоплений «німецькою революцією» 1933 року, очікував від неї тотальної трансформації німецького Буття; — називав націонал-соціалізм варварським принципом, в чому вбачав його велич, посиляючись на Ніцше; — не був пасивним свідком подій, натомість вступив до партії і платив всі внески до самого кінця війни; — під кінець 1930-х років змінив своє ставлення до політики партії на критичне.
<p>Антисемітизм Гайдегера</p>	<ul style="list-style-type: none"> — засуджував євреїв за відсутність укоріненості, нездатність зрозуміти екзистенційну структуру німецького космосу; — з антипатією ставився до релігійного універсалізму євреїв. Філософію, базовану на універсалізмі, прагнув знищити; — писав, що мислення починається лише тоді, коли ми відкидаємо найсуворіших противників думки, прославлених упродовж сторіч (натякаючи на євреїв); — у своїх записах не виражав жодного невдоволення гоніннями, розстрілами, депортаціями євреїв; — заявляв, що чим ближче нове майбутнє, тим більш недоступним воно є для «цієї раси»; — стверджував, що існує небезпечний міжнародний союз євреїв, єврейська змова, мета якої — відчуження народів світу від їхнього ґрунту. Отже, переслідування євреїв — це самооборона. — вважав світове єврейство схильним до планетарної злочинності
<p>Ставлення до Гітлера</p>	<ul style="list-style-type: none"> — надає містичного значення іменам, які починаються на літеру Г (лат. H): Геракліт, Гельдерлін і Гегель. Очевидно, що до цієї категорії належать сам Гайдегер та Гітлер; — пишався тим фактом, що народився в один рік із Гітлером, і тлумачив це як не випадкове переплетення їхніх доль; — писав, що фюрер створив нову реальність, яка переспрямувала німецьке мислення на правильний шлях і наповнила його енергією.
<p>Післявоєнна позиція</p>	<p>Навіть після війни виражав неоднозначну позицію:</p> <ul style="list-style-type: none"> — стверджував, що злочини, здійснені союзниками, були не менш жахливими, ніж нацистські; — виправдовувався тим, що звірства нацистів були приховані від німецького народу; — говорив, що істинної величі націонал-соціалізму не було досягнуто, оскільки було проігноровано вчення самого Гайдегера; — продовжував наполягати на тому, що націонал-соціалізм був правильним курсом для Німеччини, оскільки найбільш наблизений до його власної філософії буття.
<p>Висновок</p>	<p>Філософська прихильність Гайдегера до нацизму не була серією випадків або помилок. Будь-яке переосмислення спадщини цього філософа, яке применшує рівень його злочинності, є саме злочинним.</p>

проявляти себе як геній в одних галузях, припускаючись помилок в інших. Касен і Бадью не згодні з тією тезою, що політичні погляди Гайдегера визначають його філософію. Вони радше попереджають про небезпеку і про необхідність уважного прочитання праць цього автора.

В одному з інтерв'ю Касен ділиться власним досвідом спілкування з філософом. Попри деякі спроби відрадити її від наміру, вона, усе ж, взяла участь у семінарі Гайдегера, організованому Рене Шаром 1969 року в Ле Тор, що в Провансі [Aeschimann, Cassin, 2014]. Учасники зустрічі знали, що Гайдегер був членом НСДАП і ректором університету в 1933–1934 роках, але це питання на зустрічі не порушували. Натомість усі були захоплені філософською темою семінару: досократиками, взаємодоповнюванням філософії та поезії. Присутні «тримали в голові» минуле Гайдегера, пам'ятали про небезпеку прихованої пропаганди, проте довіряли йому в суто спеціальних питаннях. «Навіть для мене, єврейки, минуле Гайдегера поставало не перешкодою, а питанням, — говорить Касен. — Філософія повинна якось дати цьому раду!» [Aeschimann, Cassin, 2014].

Ще кілька десятиріч тому, попри наявність непримиренних критиків, інтелектуали доволі лояльно ставилися до Гайдегера. Нині ситуація змінилася докорінно, але, як бачимо, плюралізм підходів залишається. Чи доречний він після публікації «Чорних зошитів»? На мій погляд, прагнення Барбари Касен уникати крайнощів хоч і потребує уточнень, все ще може бути актуальним. Позиція Касен, як вона постає в описаних мною джерелах, заявлялася ще до публікації «Чорних зошитів»⁵. Проте я не знайшла свідчень того, щоб її погляди, як і погляди Бадью, на проблему Гайдегера істотно змінилися. У Касен практично немає висловлювань з цього приводу після 2014 року. Ті, які я знайшла, — в інтерв'ю єврейському інтернет-ресурсові *Forward*, — швидше за все (хоч і не напевне) свідчать про незмінність позиції⁶.

⁵ Книга А. Бадью і Б. Касен виникла як розлогий вступ до французького видання листування між Гайдегером та його дружиною: Heidegger, M. (2007) *Ma chère petite âme: Lettres de Martin Heidegger à sa femme Elfride 1915 — 1970*. Paris: Seuil. За три роки вступ вийшов друком як окрема книга: Badiou, A., Cassin, B. (2010). *Heidegger. Le nazisme, les femmes, la philosophie*. Paris: Fayard. Обидва французькі видання побачили світ до публікації «Чорних зошитів», але англійський переклад останнього з них [Badiou, Cassin, 2016] видано вже після. Розуміючи той факт, що робота над перекладом потребувала певного часу, я все ж звертаю увагу на те міркування, що якби компромісна позиція Касен і Бадью щодо Гайдегера була чимось абсолютно скандальним, навряд чи видавець наважився б на таку публікацію. До того ж, я не змогла знайти рецензій, що містили би бодай якусь критику цієї книги. Можливо, вони існують, але точно не перебувають на першому плані. Це підтверджує тезу про те, що й сьогодні нацизм Гайдегера та його філософські досягнення багато хто схильний розглядати окремо.

⁶ Я подаю переклад запитань і відповідей разом із роз'яснювальними доповненнями ресурсу, що не орієнтується на спеціалізовану філософську аудиторію. Курсивом я виділила текст питань, у кутових дужках — моє уточнення. Перше з питань, де фігурує Гайдегер, стосувалося семінару 1969 року:

Ален Бадью незмінність своєї позиції засвідчив абсолютно чітко ⁷.

Саме на таких засадах, на мій погляд, може базуватися філософське інтерв'ю з непростою особистістю. Ми повинні намагатися, доки це можливо, бути справедливими й відкритими до співрозмовника, зберігати контроль над власним дослідженням, не піддаватися маніпуляціям. Інтерв'юєр не мусить ігнорувати прояви зла або відмовлятися від осуду, проте йому слід спробувати зрозуміти, що схиляє видатну людину до аморальних слів і вчинків. А головне — зв'язок цих вчинків з усім комплексом ідей філософа. Адже видатні філософи рідко бувають одновимірними, особливо ті, чії ідеї задають напрямок думки цілих генерацій. Адже Гайдегер не був членом НСДАП, коли вийшов друком його найвідоміший твір «Буття і час». І цей твір став джерелом нових ідей зовсім не для нацистів, які орієнтувалися на зовсім іншу літературу! Досить згадати приклади Сартра, Дерида, Жан-Люка Марйона й багатьох інших видатних філософів.

Чи мала Барбара Касен моральне право говорити з Гайдегером про давніх греків? Я не впевнена, що це питання підпадає під якусь чітку етичну

«На фото, де ви із Гайдегером, німецький філософ, здається, радий бачити вас і розмовляти з вами. Йому подобалося дослухатися до ідей молоді чи він просто був хтивим стариганом? Чи знав він, що ви з єврейської сім'ї, і не переймався цим, чи був приваблений цим фактом?»

— Я не знаю. Можливо, правдою є все це водночас. Тепер, коли я дивлюся на це фото, я можу уявити все це. Тоді ж я так не думала. Тоді, коли я в когось і могла би закохатися, це був би Шар, а не Гайдегер, це справді так.

У дні семінару один чоловік зустрів вас на пошті й дорікнув, що, ви маєте прізвище Касен — єврейське прізвище — але, попри все, снідаєте з нацистом Гайдегером. Після чого плюнув на вас. Хто був цей чоловік? Він плював не на Гайдегера чи Шара, що мали соліднішу комплекцію, а на молоду жінку.

— Ні Шар, ні Гайдегер не були євреями. Це мав бути якийсь єврей, що вижив у концтаборі. Я так собі це уявляю. Літній чоловік. Шар був великим захисником <Гайдегера>. Ми всі знали, що в минулому Гайдегер був нацистом, але вважали, що не більшим, ніж інші. [Його посмертно видана антисемітська книга] «Чорні зошити» стала шоком» [Cassin, Ivry, 2018].

⁷ В одному з опублікованих листів А. Бадью, де він називає прихильників Еманюеля Фая, суворого критика Гайдегера, «клікою» та ще й із «обскурантистським намірами», читаємо таке: «Навіть поза межами “справи Гайдегера” — якого справді переповнював банальний антисемітизм — більш важливо волати з усіх дахів, що дехто міг би бути чи був антикомуністом, сталіністом, філо- чи антисемітом, жінконенависником, феміністом, монархістом, демократом, мілітаристом, націоналістом, партизаном, нацистом чи мусоліністом, геєм, сексуальним конформістом, інтернаціоналістом, колоніалістом, егалітаристом, аристократом, елітаристом чи другом мас тощо... і при цьому — найвищезначнішим філософом. З'ясування чийось моральності, демократизму, правильності ідеологічної породи, непов'язаності із криміналом, утаємниченості, коротше кажучи — ідеологічної чистоти, засвідчує, що ці апостоли-інквізитори, які хочуть виявити тих, кого має бути о(ви?)чищено і на тлі кого вони мають постати найдосконалішим втіленням, — є не толерантними й самі не повинні толеруватися. Геть цих дрібних майстрів/панів о(ви)чищення філософії!» [Badiou, 2014].

норму. Мабуть, деякі питання так і залишаться радше справою індивідуальної совісті й компромісів із нею, ніж предметом «стандартного» етичного оцінювання. У будь-якому разі, замовчувати чи, ще гірше, не знати ідей філософа, який був одним із найвпливовіших у ХХ сторіччі, — дуже погана ідея, хай би якими етичними міркуваннями її обґрунтовували. Тому можна говорити про деяку «сіру зону» між етично прийнятним і неприйнятним. Цю зону не можна регулювати ззовні, але філософська спільнота має окреслити її межі, чітко визначивши критерії хоча б абсолютно неприйняттого.

Отже, робота інтерв'юєра вимагає грамотного балансування, а також загального прагнення до блага. Кожного разу дослідник має впевнюватись, що мотиви його роботи є достатньо гуманними, а її результати — вельми значущими і не надто небезпечними для всіх учасників.

Висновки

У статті було описано етичні принципи інтерв'ю, які вважають стандартом в усній історії, а також складнощі, які можуть виникнути з їх застосуванням у філософії. Страх дослідників перед толерантним ставленням до «поганих» оповідачів показано на прикладі Мартина Гайдегера. Частина інтелектуалів, як наприклад, Р. Волін, К. Льовіт, В. Фаріас, Е. Левінас, радикально налаштовані в оцінці поглядів філософа, проте рішучий критицизм, цілком доречний у простих випадках, не спрацьовує у випадках із більшою часткою неоднозначності, у тому числі й у етичній площині. Позиція Барбари Касен і Алена Бадью ілюструє можливість поєднання толерантного і критичного ставлення до суперечливих постатей. Ця позиція може стати доброю основою для нових етичних розробок, які орієнтуватимуться саме на специфіку історії філософії. Можливо, з плином часу буде створено чіткий етичний стандарт, який спростить роботу дослідників УІФ. Доки ж ми матимемо лише проекти й загальні контури такої бази, нам залишатиметься оцінювати досвід попередників і прагнути усвідомленої моральної позиції. Причому ці зусилля ми повинні свідомо проєктувати не на ту чи ту конкретну ситуацію, а на можливість тих загальних етичних стандартів (і, отже, створеного ними поля можливої розбіжності поглядів), які лише мають усталитися.

Усне слово філософа має силу в публічному просторі, наша мета — не допускати його перетворення на інструмент заподіяння шкоди.

ДЖЕРЕЛА / REFERENCES

- Aeschimann, E., Cassin, B. (2014, September 20). *Barbara Cassin*: “Nous savions tous que Heidegger avait été nazi”. Retrieved from bibliobs.nouvelobs website: <https://bibliobs.nouvelobs.com/essais/20140919.OBS9704/barbara-cassin-nous-savons-tous-que-heidegger-avait-ete-nazi>
- Badiou, A. (2014, 21 December). *A letter*. Retrieved from: <https://www.versobooks.com/blogs/1796-a-letter-from-alain-badiou>

- Badiou, A., Cassin, B. (2016). *Heidegger: His Life and His Philosophy*. New York: Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/badi15796>
- Boss, M. (2001). Preface to the American translation of Martin Heidegger's Zollikon Seminars. In M. Heidegger, *Zollikon Seminars: Protocols, Conversations, Letters*. Evanston: Northwestern University Press.
- Cassin, B., Ivry, B. (2018, 13 September). Barbara Cassin: What Hannah Arendt Could Teach Israel. Retrieved from: <https://forward.com/culture/410055/barbara-cassin-what-hannah-arendt-could-teach-israel/>
- Heidegger, M. (1981). Only a God Can Save Us. In T. Sheehan, *Heidegger: The Man and the Thinker* (pp. 45-67). Chicago: Precedent.
- Jessee, E. (2011). The Limits of Oral History: Ethics and Methodology Amid Highly Politicized Research Settings. *The Oral History Review*, 38 (2), 287-307. <https://doi.org/10.1093/ohr/ohr098>
- Sharpless, R. (2006). The History of Oral History. In T. L. Charlton, L. E. Myers, & R. Sharpless (Eds.), *Handbook of Oral History*. Rowman: Altamira Press.
- Sheftel, A., Zembrzycki, S.. (2016). Who's Afraid of Oral History? Fifty Years of Debates and Anxiety about Ethics. *Oral History Review*, 43 (2), 338-366. <https://doi.org/10.1093/ohr/ohw071>
- Wheeler, M. (2018, Winter). *Martin Heidegger*. Retrieved from The Stanford Encyclopedia of Philosophy website: <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/heidegger/>
- Wolin, R. (2014, Summer). *National Socialism, World Jewry, and the History of Being: Heidegger's Black Notebooks*. Retrieved from Jewish Review of Books website: <https://jewishreviewofbooks.com/articles/993/national-socialism-world-jewry-and-the-history-of-being-heideggers-black-notebooks/>

Одержано/Received 15.08.19

Софія Дмитренко

СЛОВО ГАЙДЕГЕРУ? МЕЖІ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УСНІЙ ІСТОРИ ФІЛОСОФІЇ

Народження нової галузі філософських досліджень, усної історії філософії, супроводжується появою властивого їй етичного кодексу. Метою статті є визначення тих моральних орієнтирів, на які може спиратись історик філософії в усному спілкуванні з респондентами. Враховуючи неоднозначність видатних філософських постатей, головне питання статті звучить так: де межа між пропагандою небезпечних поглядів філософа та об'єктивним історико-філософським аналізом? Вихідним пунктом аналізу є етичні норми інтерв'ю, розроблені Товариством усної історії. Перевіркою для цих норм, ґрунтованих на принципі максимальної толерантності, є випадок Мартин Гайдегера. Засадовим для етичних принципів інтерв'ю з філософами я пропоную зробити підхід, запропонований Аленом Бадью і Барбарою Касен щодо Гайдегера: великий філософ одночасно може бути нацистом і антисемітом. Було окреслено загальні контури взаємодії з неоднозначними особистостями в рамках філософського інтерв'ю: 1) інтерв'юер не повинен наперед перейматися крайніми оцінками; 2) певна категорія неоднозначних філософських персоналій не підпадає під чіткі критерії «видалення з дискурсу», інтерв'ю з ними — справа особистої совісті інтерв'юера. Але філософська спільнота має виробити ті критерії, які б чітко відокремили сферу абсолютно неприйнятної з погляду етики від царини непевного.

Ключові слова: інтерв'ю, етика, пропаганда, Мартин Гайдегер, нацизм, Барбара Касен, Ален Бадью

Sofia Dmytrenko

A WORD TO HEIDEGGER? THE LIMITS OF TOLERANCE IN THE ORAL HISTORY OF PHILOSOPHY

The beginning of the new realm in philosophical research, which is the oral history of philosophy, is followed by the consequential set of serious ethical issues. The purpose of this article is to identify moral orientations a historian of philosophy can rely on in oral communication with respondents. The starting point of the analysis is the ethical standards of interviews developed by the Oral History Society. An example to test these standards based on the principle of maximum tolerance is the case of Martin Heidegger. Considering the ambiguity of some outstanding philosophical figures, the main task of the article is to find the line between propagation of the dangerous views of the philosopher and objective philosophical analysis. As a guide to the ethics of interviewing philosophers, I propose the approach suggested by Alain Badiou and Barbara Cassin regarding Heidegger. They claim that a great philosopher can simultaneously be a Nazi and an anti-Semite. I outlined the general feature of interaction with ambiguous personalities in a philosophical interview: (1) the interviewer should not make extreme judgments in advance; (2) We have no right to remove some ambiguous philosophers from discourse, and communication with them is a personal matter of the interviewer. But philosophical community should produce the criteria for exact distinction between the sphere of ethically unacceptable and realm of uncertain.

Keywords: interview, ethics, propaganda, Martin Heidegger, Nazism, Barbara Cassin, Alain Badiou

Дмитренко, Софія — студентка філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Dmytrenko, Sofia — undergraduate student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).
